

REBULIZMI

(10 ključnih gesel iz književno-ontološkega besednjaka Alojza Rebule)¹

Prispevek skuša zarisati ob avtorjevi 70-letnici človeški ter književno-ontološki profil Alojza Rebule s pomočjo esejističnega besednjaka desetih gesel, ki se zdijo v pisateljevem biosu in opusu poetološko ključna. Antika, Dante, vera, književnost, jezik, roman, slovenstvo, Trst in humanizem so namreč eksistencialije, mitemi, vrednote in poteze duhovno-leposlovnega obraza tržaškega pisca – desetega in kajpada nepogrešljivega leksema v pričujoči zbirki rebulizmov.

The paper attempts to sketch the literary and ontological profile of Alojz Rebula on the occasion of his 70th birthday, using ten entries of the essayistic vocabulary that appear to be poetologically crucial to the biography and works of the writer. The ancient world, Dante, faith, literature, language, the novel, Slovenehood, Trieste and humanism are the existential elements, mythemes, values and characteristics of the spiritual and belletristic figure of the Trst writer—the word writer being the tenth and, of course, obligatory lexeme in the present collection of Rebulisms.

PROLOG

Kot Silvan Kador pred Piladom de Martinisom: tako se – nekdanji študent klasičnega liceja iz razreda profesorja Alojza Rebule – počutim vsakokrat, ko pišem in razmišljam o tem strastnem ljubimcu boginje literature, ko skušam začrtati absciso in ordinato njegove besedne umetnosti, da bi se dokopal do čim natančnejše esejistične rezultante, ki bi vsaj deloma razkrila neznanko tega avtorja v enačbi slovenske ter evropske literature. Kakor so nerazrešljiva ontološka vprašanja, ki jih junak Senčnega plesa zastavlja svojemu nekdanjemu mentorju, tako je izčrpen literarnozgodovinski portret enega najpomembnejših sodobnih slovenskih pisateljev klasična kvadratura kroga: kako strniti v nekaj esejističnih strani umetniško delo celega življenja? Kako ustrezno predočiti bralcu polstoletno Rebulovo pisanje, razgrnjeno na približno 10 tisoč straneh njegovih doslej tridesetih knjig:² romanov,

¹ Pričujoči esej je deloma prirejeno poslovenjenje predavanja z naslovom »lemmi rebuliani«, ki sem ga 15. aprila 1993 podal italijanskim slušateljem tržaškega Krožka za kulturo in umetnost.

² Knjižna bibliografija Alojza Rebule je do danes sledeča: *Devinski sholar*, 1954; *Vinograd rimske cesarice*, 1956; *Senčni ples*, 1960; *V Sibilinem vetru*, 1968; *Krščanska avantura*, 1970; *Gorje zelenemu drevesu*, 1971; *Lik Sinu Človekovega*, 1972; *Smer – Nova zemlja*, 1972; *Divji golob*, 1972; *Edvard Kocbek – pričevalec našega časa* (soavtor: Boris Pahor), 1975; *Snegovi Edena*, 1977; *Duh Velikih jezer*, 1980; *Zeleno izgnanstvo*, 1981; *Jacques Maritain – človek in mislec*, 1981; *Sjene, koje plešu* (prev. Milivoj Slaviček), 1981; *Hribi, pokrijte nas!* (upriz.), 1983; *Sledovi Drage* (soavtorji: Vinko Beličič, Boris Pahor, Vinko Ošlak), 1985; *Savlov demon*, 1985; *Oblaki Michigana*, 1985; *Vrt bogov*, 1986; *Jutri čez Jordan*, 1988; *Na slovenskem poldnevniku*, 1991; *Pastir prihodnosti*, 1992; *Jakob Ukmar* (v

novelističnih zbirk, cvetnikov radijskih in gledaliških iger, dnevnikov, esejističnih izdaj, disertacij, biografij in prevodov? Sizifovski podvig.

A se vendarle spleča ugrizniti vanj. Kajti razbirati, razumevati Rebulovo prozo, esejistiko, memoaristiko in dramatiko, pa naj bo bralcu ali gledalcu še tako intelektualistična, mistično zanesena, fideistično obskurna in jezikovno baročna, pomeni prodirati globoko v nerazvozljivo skrivnost literature, prignati hermenevtično skalo tik pod večno nedosegljivi vrh. Zato se z veseljem lotevam strmine. S formalno eskamotazo, ki idejno deduje pri Kunderi in Borgesu,³ a ji bo morda uspelo strniti v leksikonsko skopi prostor desetih gesel ustvarjalni kozmos Alojza Rebule. Slovar. Majhen, ročen besednjak rebulizmov, ključnih leksemov iz pisateljeve književno-ontološke poetike. Saj je bila na začetku Beseda, počelo vsega Črka, kakor učita po kom drugem tudi Wittgenstein in Rebula: A kakor Alfa, A kakor ...

ALOJZ

Ime, ki je – bržkone v svoji narečni inačici: Lojze – odzvanjalo po sobah domačije pri »Vitezovskih« v Šempolaju, med Slataperjevimi dolinami in Kosovelovim brinjem na tržaškem Krasu, »ki se proti severu izgublja v hrastovju, proti jugu pa se odpira v groblje in potem v polja, kjer prinaša pod sonce svoje podzemeljske vode Timavus, reka Argonavtov,«⁴ tistega 21. julija 1924, ko se je pisatelj rojeval staršem in literaturi. Bilo je leto Mannove Čarobne gore, Proustove Ujetnice in Kafkove smrti, a tudi čas naraščajočega fašističnega nasilja nad Slovenci, ki jih je Rapalska pogodba usodila Italiji. Kako bi Gentilejeva reforma, kraljevi dekret o poitalijančenju slovenskih imen in dušljiv dim le štiri leta prej upepeljenega Narodnega doma ne prekrstili tistega imena? Alojz postane torej Luigi, ko se Rebuli prvič odprejo leta 1930 duri šolske izobrazbe. Začenja se travmatični, shizoidni, med sovraštvom in ljubeznijo nihajoči odnos do vsiljenega jezika in kulture, ki pa sčasoma pisatelja vse bolj fascinira. To je sicer jezik duceja, a vendar tudi Danteja, Petrarke, Leopardija, Papinija. Kako bi ga sovražil do dna, čeravno je bil v njem izpovedan očetu železničarju ukaz kazenske premestitve v Ligurijo? Študij, branje, čas, znanstva in blagozvočno razkošje stilističnih možnosti bo Luigija ogreje zanj do črke in pisave, čeprav mu bo kakor v razmerju med hebrejskim in vesoljskim v romanu Jutri čez Jordan italijanščina ostala jezik razuma v primerjavi z »antiretorično« slovenščino, jezikom srca. V usodno zaljubljenost pa zapredeta pisatelja šele grščina in latinščina, božja koinè jezikov in kultur, ki jo Luigi vsrkava od leta 1936 dalje, najprej v nadškofijski klasični gimnaziji v Gorici, nato na malem semenišču v Vidmu, pogloblja jo takoj po vojni na klasični filologiji ljubljanske univerze ter končno izbere za kruh in poklic, ko se po povratku v

ital.), 1992; *Nel vento della Sibilla* (prev. Diomira Fabjan Bajc), 1992; *Operacija Timava* (upriz.), 1993; *Koraki apostolskih sandal*, 1993; *Kačja roža*, 1994; *Severni križ*, 1994; *Skozi prvo zagrinjalo*, 1994.

³Prim. Milan KUNDERA, *Umetnost romana* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1988) in Jorge Luis BORGES, *A/Z* (Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1991).

⁴Alojz REBULA, *V Sibilinem vetru* (Ljubljana: Slovenska matica, 1968), 607.

Trst leta 1949 posveti poučevanju. Ljubljanska leta, ki jih pisatelj preživi ob znamenitih osebnostih – Ruplu, Sovretu, Šolarju, Kocbeku in Koblarju – so čas ponovnega, opojnega prisvajanja slovenske Besede ter Identitete. Vojna mora je končana, Titovi partizani so vkorakali v Trst, Luigi lahko znova postane Alojz in v toplem soncu tistega svobodnega maja se Rebuli razcvetijo tudi prvi literarni poganjki: Vedež ob Jadranu (1946), skica napisana »direktno pod Nietzschejevim vplivom«;⁵ nekaj ekspresionističnih lirik, Mali John (1948), novela na vojno temo; pesem v prozi Skrivnost severne stene (1948), posvečena življenjskemu vzoru Vladimirja Bartola, alpinistu Klementu Jugu; nekaj kratkih proz, med katerimi tudi namišljeni dialog avtorja s piscem Mojega Krasa v Cergolyjevem Trstu »del si, del ja e del da«⁶ naslovljen Srečanje s Pennadorom (1949). Kakor da bi se hotel Rebula – končno svobodni državljan Svobodnega tržaškega ozemlja – maščevati Mussoliniju za jezikovni in kulturni nagobčnik z zavidljivo književno akribijo. Rodi se njegov prvi roman Devinski sholar (1954). In z njim je rojen fabulistični topos, če povem z Greimasom, pripovedna izotopija Rebulovih romanov: nekoč je živel preprost kmečki fant, skromni suženj in sin »naroda brez zgodovine«, ki si je z izobrazbo, mislijo, umetnostjo ter kulturo izboril svobodo, neodvisnost in boljši socialni status. S pomočjo mecena, ki je do njega največkrat freudovsko ovešen z občutki krivde, je postal ustvarjalec, razumnik-demiurg, platonovski prevodnik med bogom in človekom. To je Gomer iz Devinskega sholarja, Silvan Kador iz Senčnega plesa, Marbod-Nemežijan iz Sibilineta vetra. Književni psevdonimi istega imena: Alojz. Biografsko izkustvo tistih postkominformovskih let mu deroče naplavlja pod pero obilico literarne snovi: z 22 tisoč slovenskimi emigranti se je v svoj zadnji, avstralski dom izselil tudi Rebulov brat, romanekni Sandro Kador; Alojz zapade v »grozljivo eksistencialno krizo«,⁷ »pogovarja« se »z blaznostjo«⁸ in, da bi jo previharil, se v življenju kot v literaturi vztrajno oprime rešilnega debla vere. »Bog je edino dejstvo«,⁹ nagovarja bralca protagonist Senčnega plesa leta 1960, v času Rebulovega doktorata na rimski univerzi. Knjiga je Alojzov prvi umetniško pomemben roman, ki ga bo leta 1968 nasledila druga avtorjeva mojstrovina. 618 strani klasične vsebine in naslova: V Sibilineta vetru. Kljub medvrstični kritiki samoupravnemu socializmu Titove in Kardeljeve komunistične nomenklature je knjiga deležna leto zatem visokega slovenskega kulturnega priznanja, nagrade iz Prešernovega sklada. Profesorju grščine in latinščine na istoimenskem klasičnem liceju v Trstu prinaša tudi kritiško posvečenje in dokončno zapisanost Trubarjevi ter Cankarjevi besedi. Njegov književni opus se

⁵ *Večer z Alojzom Rebulo* (Trst: Slovenski kulturni klub, 1989), 45.

⁶ Carolus L. CERGOLY, *Ponterosso* (Milano: Arnoldo Mondadori Editore, 1976), 23.

⁷ Ferruccio FÖLKEL, Alojz Rebula, scrittore triestino, v: Alojz Rebula, *Nel vento della Sibilla* (Trst: Editoriale Stampa Triestina, 1992), 8. V izvorniku: »Eppure quel ritorno, quella 'immersione' significò per Rebula una spaventosa crisi esistenziale che coinvolse anche il fisico.«

⁸ Arnaldo BRESSAN, *Pustolovščina besede* (Koper; Trst: Založba Lipa; Založništvo tržaškega tiska, 1985), 125.

⁹ Alojz REBULA, *Senčni ples* (Ljubljana: Slovenska matica, 1960), 116.

poraznoteri: eseji, novelistične zbirke, dnevniki, biografije, radijske in gledališke igre, filozofski portreti, prevodi ... Razširi se tudi Rebulov zemljepisni horizont: v '70-ih letih, ko potuje nekajkrat čez ocean v deželo »Coca-cola in žvečilnega guma«, ¹⁰ nastanejo številni literarni zapisi, ki jih potem objavi v obliki biografije (Duh velikih jezer, 1980) in dnevnika (Oblaki Michigana 1985, Vrt bogov 1986). Toda domovina Rebulovega romana ostaja slejkoprej še zmeraj Evropa, njegov Kras, Trst: Trontelj Jordana Košutnika v Divjem golobu (1972), Tergestum Eneja Silvija Piccolominija v Zelenem izgnanstvu (1981). Kakor da bi želel pisatelj literarno opredeliti peroške besede Silvana Kandorja: »Za Slovence je važno mesto ...«. ¹¹ Z leposlovnim grezilom raziskuje njegove politične, kulturne, zgodovinske in predvsem etnične, nacionalne travme. Rebulovo pisanje je pustilo zdaj za sabo aureo aetas Grkov in Rimljanov, da bi se popolnoma predalo sodobnosti. Romani, dnevniki čedalje izraziteje prekipevajo od politično-ideoloških konotacij. Rebulova kritika je prvenstveno namenjena partijskemu monizmu v Sloveniji, Titovemu režimu, ki ga avtor dolži povojnega pokola slovenskih kolaboracionistov v Kočevskem Rogu, dachauskih procesov proti ubežnikom iz nacističnih taborišč, kulturnega molka, ki je bil po vojni vsiljen krščansko-socialnemu pesniku in pisatelju Edvardu Kocbeku po objavi njegove sporne novelistične zbirke Strah in pogum leta 1951. Skupaj z Borisom Pahorjem mu bo Rebula namenil leta 1975 v monografski številki revije Zaliv občuteno apologijo z naslovom Edvard Kocbek – pričevalec našega časa.

Toda Alojz ni Edvard. Kljub političnemu disidentstvu izhajajo njegove knjige v Sloveniji skoraj nepretgoma. V 70-ih, 80-ih in zgodnjih 90-ih letih so to dela, ki postopoma radikalizirajo in litteris Rebulovo religiozno čustvovanje, njegovo granitno vero »v nek neskončno mehki Ti«. ¹² Naj jih naštejemo: heterogena prozna zbirka Snegovi Edena (1977), življenjepis slovenskega škofa Ireneja Friderika Barage Duh velikih jezer (1980), roman o tržaškem škofu Eneju Silviju Piccolominiju Zeleno izgnanstvo (1981), cvetnik radijskih iger Savlov demon (1985), biblijsko vprostorjen roman Jutri čez Jordan (1988), zbirka esejev Na slovenskem poldnevniku (1991), dva biografska portreta – slovenski o škofu Antonu Martinu Slomšku (Pastir prihodnosti, 1992), italijanski pa o pokončnem tržaškem duhovniku Jakobu Ukmarju (1992) – in končno še sinodski dnevnik Koraki apostolskih sandal (1993) ter roman Kačja roža (1994). Zdi se, ko da bi te najnovejše Rebulove knjige pričale, kako je pisatelju od vsega še najdragocenejša oseba, posameznik, ime. Po Ecu in njegovem Adsonu iz Melka vemo: »stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus« ... Saj za takšnega oboževalca antike, kot je Alojz Rebula, skorajda ni moglo biti drugače kakor za klasike: nomen est omen.

¹⁰ Alojz REBULA, *Oblaki Michigana* (Celovec; Trst: Mohorjeva družba; Mladika, 1985), 296.

¹¹ Alojz REBULA, *Senčni ples*, nav. izd., 40.

¹² Alojz REBULA, *Credo* (Gorica: Comunione e liberazione, 1989), 6. V izvirniku: »... in un Tu infinitamente tenero.«

ANTIKA

Abstrahirati antiko v življenju in delu Alojza Rebule bi bilo kakor odvzeti človeku kisik ali ribi vodo, saj sta tržaški pisatelj in klasični svet neločljiv binom. »Ko bi si bilo treba še enkrat izbrati eno od možnih fakultetnih strok za življenjski poklic, bi si še enkrat izbral študij antike«,¹³ priznava Rebula v knjigi *Na slovenskem poldnevniku*, poetično označuje klasični svet za ozvezdje, ki prežarja bivanjske temine. Atene in Rim sta v tej konstelaciji zvezdi vodnici. Grška luč ga preseva s filozofskimi kategorijami anthròpeje in kalokagathije, Platonove Lepote in Resnice, Evklidove harmonije, še zlasti pa z obema ontološkima antinomijama: *mètron* in *mystèrion*.

Kakor v književni fikciji profesorju Okeanu tako pomeni mera tudi Rebuli nepotešljivo slo »po dešifraciji čim več vidnega in čim več nevidnega«,¹⁴ medtem ko je onkraj brezen nič in človeških mer razpeti misterij »kalup na odlitek mere, brez katerega tudi odlitka ne bi bilo«. ¹⁵ Nerazdružljivost, sestrška dvojnost mere in misterija spominja torej na komplementarno-antitetični binarizem Empedokla ali Hegla: racionalni in metafizični princip, teza in antiteza, imanenca in transcendenca, znanost in umetnost, materija in duh – skrajnosti, protislovja, ki se medsebojno stikajo ter zaokrožajo v sintezo aristotelovskega *ζῶον πολιτικόν*. Tisto, kar morda najbolj očara Rebulo, netivo njegove zagledanosti v antiko, je dosežena »harmonija sfer« grškega in latinskega sveta pred odtujujočim, rušilnim ontološkim big bangom, ki je v človeku eksplodiral z novoveško modernostjo. Tu je torej vzrok, vir Rebulovega hrepenenja po času in svetu, ki nista poznala nihilističnega absurda, dokončne razpoke med človekom in kozmosom, naturo in kulturo. Ne gre za akritično, idealizirajočo nostalgijo: pisatelj je »daleč od tega, da bi antiko malikoval«. ¹⁶ Raziskuje njene limite, protislovja, uokvirja jo skorajda materialistično v točno določen zgodovinsko-zemljepisni kontekst, odkimava njenemu »humanističnemu monopolu« in odkriva v kulturnem ozvezdju rimske civilizacije demone Nietzschejeve volje do moči: *res*, *imperium*, *jus*. A vendar si ne more kaj, da ne bi občudoval »plemenite žalosti« Latincev, zlasti Vergila in Horaca, njune melanholije, iz katere obilno solzijo *lacrimae rerum*. Odnos Rebule z antiko je torej ambivalenten: po eni strani zapada v pisanju od časa do časa skušnjava njene stilistične retoričnosti, po drugi pa v klasiki odklanja efemerno, iskaje njene resnično globoke, humanistične vrednote.

V književnem opusu Alojza Rebule pooseblja antiko roman *V Sibilinem vetru*. To je knjiga, ki diha bolj od katerekoli druge kulturni zrak, klimo, atmosfero Akropole in Koloseja, edina, ki je doslej v prevodu dostopna italijanskemu bralcu, da se lahko z Barthesom prepriča o umetniški »stopnji« Rebulove pisave. S semiotično sintagmo tržaškemu piscu nepriljubljenega avtorja bi jo lahko označil za »odprto delo«,

¹³ Alojz REBULA, *Na slovenskem poldnevniku* (Märbor: Založba Obzorja, 1991), 97.

¹⁴ Prav tam, 64.

¹⁵ Alojz REBULA, *V Sibilinem vetru*, nav. izd., 164.

¹⁶ Alojz REBULA, *Na slovenskem poldnevniku*, nav. izd., 97.

»epistemološko metaforo«, ki je s pomočjo namerne »dvoumnosti« tekstovnega sporočila sposobna generirati nepreštevna branja in kritiške interpretacije. Kaj je namreč V Sibilinem vetru? Je morda s filozofskega vidika literarna alegorija avreljanskega stoicizma, njegove antropocentrične etike? Ali pa, religiozno vzeto, vztrajno iskanje Absolutnega, postopno približevanje poganškega barbara veri? Je to »parabola spopada med univerzalnostjo in partikularnostjo, enotnim in različnim, ki je osnovni spopad našega časa«¹⁷ ali avguštinovska *confessio* težko prisvojene identitete in notranje svobode? Je z nacionalnega zornega kota teologija osvobajanja naroda, manjšine, posameznika izpod jarma vladajoče, hegemonične kulture s prometejskim ognjem izobrazbe? Zgodovinski, parazgodovinski roman? »Šifrirana podoba ... Titove Slovenije«¹⁸ Literarna avtobiografija? »Dolga osebna preiskava«¹⁹ Vnovično premišljevanje o dveh ljubljenih kulturnih opcijah: antiki in krščanstvu?

V Sibilinem vetru je hkrati vse to in ničesar takega: Jacig Marbod je po krvavi noči zaslužjen. Furijski Apulej ga iztrže klinom rodnega Danuvija, pripelje ga v Rim in prekrsti v Nemezijana. Deček odrasča, dela, bere. Nekje izbeza v sebi moč, da se ukloni Rimljanu v sozvočju s trdim Plutarhovim naukom: ... znati moraš najti pot v njihovo srce in odkriti to, kar te družijo z njihovo kulturo. Naposled ga bo krvnik osvobodil, poslal celo študirat. Atene. Nato povratek. Vila Tragedija. Dediščina, ki ne bo odtehtala Psihe, izgubljene ljubezni. Niti njen krščanski bog ga ne bo znal potolažiti. Tistim brez vere kakor Nemezijanu ni preostajalo bogvekaj: legionarstvo, politična zarota proti imperiju, izdajstvo, bakreni rudniki Sinaja. Potem beg. Ponovno Atene. In ženska, Elektra. Tiha sopotnica v legionarski pustolovščini z Markom Avrelom. Pomirljiva družica za končno, skupno bivanje na Krasu »v kočici pod hribom«.²⁰ Nemezijan kakor Voltairov Kandid, starec s poslednjo željo: gledati reko in dan.

V Sibilinem vetru je bleščav literarni kalejdoskop, Rebulova senčno-sončna projekcija človekovih bivanjskih dilem in neminljivih književnih razkrižij (svoboda-kultura, etos-vera, eros-tanatos). Spektrum eksistenčnih položajev, ki jih Nemezijan izkusi, je mavrično raznolik: od nedolžnosti do krivde, od neznanja do erudicije, od brezupa do zanosa, od nihilizma do humanizma. Zgodovinska lociranost romana v II. stoletje po Kristusu, v epoko zatona rimskega cesarstva je pisatelju le scenaristični, kulisni izgovor za ontološko prečesavanje lastne intimne, hrepenenja po Absolutnem s sodobnimi, dekartovskimi grezili novoveške skepse. V Sibilinem vetru »noče biti zgodovinski roman, čeprav« – kljub nekaterim anahronizmom, zemljepisnim in do-

¹⁷ Angelo ARA – Claudio MAGRIS, *Trieste – Un'identità di frontiera* (Torino: Einaudi, 1987), 195. V izvorniku: »... una parabola di quel conflitto fra universalità e particolarità, fra unità e differenza che è il conflitto del nostro tempo.«

¹⁸ Alojz REBULA, *Nel vento della Sibilla*, nav. izd., 11. V izvorniku: »Quel secondo secolo dopo Cristo è in realtà, questo nostro secolo: più precisamente sono gli anni sessanta della Slovenia di Tito, con la sua nomenclatura politica e culturale. Tale dimensione 'cifrata', che è stata ben percepita dal lettore sloveno, è, comunque, senza importanza dal punto di vista della resa artistica.«

¹⁹ Prav tam, 9.

²⁰ Alojz REBULA, *V Sibilinem vetru*, nav. izd., 607.

godkovnim neskladjem – »zgodovino spoštuje«,²¹ nas zgovorno obvešča Rebula v avtorskem nagovoru italijanske izdaje. Zato Nemezijan ni antični heroj, lutka na nitih bogov ali Usode, Fortune, temveč ontološko razdvojeni subjekt sodobnega evropskega romana, ki sta mu svoboda in domovina sredstvi, posvečeni za en sam cilj: »biti človek, čimbolj ...«²² Svojo drugo mojstrovino je Rebula torej namenoma stkal iz mestoma protislovne in dvoumne antično-moderne vezenine, ki ustvarja bahtinovsko poliloški in polifonski roman, po literarnem zgodovinarju Jožetu Pogačniku dantejevsko univerzalno, sodobno *commedeo humano*.

DANTE

Tretje, nepogrešljivo geslo Rebulovega besednjaka. Kako mu je pisatelj zavezan, zgovorno priča lapidarna romanekna trditev: »Dante ni literatura. Dante je pojav planeta.«²³ Filozofsko premotren, podrobno raziskan z disertacijo o slovenskih prevodih Božanske komedije (1960) ter z nadaljnji dantološkimi prispevki, potežkan v svoji umetniški konsistenci, Alighieri je za Rebulo troedini titan misli, vere in besede.

Misli: Pri Danteju občuduje tržaški pisatelj ptolomejsko središčnost smisla v literarnem veselju, ki ga še nista kontaminirala renesančni antropocentrizem in sodobni alienacijski absurd. Vera: Rebulo priteguje predvsem zemeljska konkretnost Dantejeve zagnanosti za transcendenco, dejstvo da zna biti zamaknjeni častilec ljubezni, »ki giblje sonce z milijon zvezdami«, hkrati tudi racionalni, vedoželjni Odisej, ki hoče ujeti v svoja jadra vse vetrove velikega morja bivanja. Beseda: na seznamu Rebulovih vzornikov je Dante s svojo tendenčnostjo in eksaktno, »znanstveno fantazijo«²⁴ daleč pred ostalimi književnimi ljubljenci – Avguštinom, Goethejem, Nietzschejem, Tolstojem, Dostojevskim, Gončarovom, Pasternakom, Claudelom, Proustom, Hemingwayem, Prešernom, Cankarjem, Župančičem, Kocbekom ... V naštevanju je opazno nenaključno pomanjkanje italijanskih piscev. Za Rebulo je namreč »literarna Italija« – z izjemo kakega Tassa, Leopardija, Carduccija, Papinija ali Negrijeve – »preveč lahkomiselná ... Dosti spretnega stila, dosti kulture, a premalo bivanjske teže, premalo globine, premalo smisla za resnico.«²⁵ Dante ostaja tako edini, a bolj »planetaren« kakor italijanski. Njegova akritična, enostranska ekstrapolacija iz nacionalnega književnega konteksta zadobiva pomenske obrise naslednjega gesla, enega izmed osrednjih v življenju in delu Alojza Rebule: vere.

VERA

»Vera v svojem bistvu ni občutenje in še manj čustvo. Praviloma se za Boga odločiš. Bistvo vere je v tem, da verujoči stavi na nevidno /.../ Tragičnost, ki ga melje,

²¹ Alojz REBULA, *Nel vento della Sibilla*, nav. izd., 11. V izvorniku: »... non vuol essere un romanzo storico, anche se rispetta la storia.«

²² Alojz REBULA, *V Sibilinem vetru*, nav. izd., 593.

²³ Alojz REBULA, *Zeleno izgnanstvo* (Ljubljana: Slovenska matica, 1981), 301.

²⁴ Alojz REBULA, *Na slovenskem poldnevniku*, nav. izd., 202.

²⁵ Prav tam, 96.

pomeni tudi njemu strašen argument proti božjemu bivanju. Toda še strašnejši argument za božje bivanje je sla po neskončnem, ki melje njegove možgane in njegovo srce. Vsekakor – verjeti zanj nikakor ni enostavno. V bistvu je to eno samo nenehno vzpenjanje tam med peto in šesto gorsko stopnjo, med režanjem skal in zaslepljevanjem megle, med ledenimi prepichi in tulečimi plazovi. Sonca je od časa do časa toliko, da se ne povezneš v svoj obup, da spet zasadiš cepin v veri, da se le koplješ proti smislu ...²⁶ – tako Rebula v *Vrtu bogov*. Vera je torej »nerazložljiv dar«,²⁷ ki pa ga pisatelj nenehoma razlaga sebi in drugim, iskaje »tudi razumske utemeljitve«²⁸ lastnega verovanja. Naj si – neverujoči laik – privoščim hipotezo: da se za vztrajnim in protislovnim iskanjem racionalnih argumentov, ki bi razskrivnostili najčistejšo skrivnost, iracionalni absolutum, skriva Rebulova umljiva, tako zelo človeška groza pred možnim ničem onostranstva, smrti? Njegova kvaziznanstvena hermenevtika božjega, poskus, da bi pred poslednjo uro izvrtal odgovore na človekova večna ontološka vprašanja, bi potemtakem lahko bil nekakšno književno izganjanje nihilističnega hudiča.

Racionalnega viviseciranja vere se Rebula umetniško loteva že v *Senčnem plesu*, če le pomislimo na oba ključna razgovora Silvana Kandorja s profesorjem de Martinisom (po mnenju literarne kritike je v njem književno portretiran tržaški zgodovinar Fabio Cusin), ko je med njima na besedi edina metafizična dilema, ki ju resnično zanima: posmrtno življenje človekove duše. Njuno razglabljanje nadaljujejo v *Sibilinem vetru* Endimijan, Talilej, Kvartilozija, predvsem pa Nemezijan, ko se počasi, a nezadržno približuje religiji Petrovih privrženecv, ki vzbujajo v njem občudovanje zaradi svojega moralno neomadeževanega vedenja. Bolj ko v *Zelenem izgnanstvu*, kjer bi kaj takega samoumljivo pričakovali zaradi prevladujoče prisotnosti v knjigi bodočega papeža Pija II., pa bo vera središčna tema zlasti doslej predzadnjega Rebulovega romana *Jutri čez Jordan*. Transcendenca je v njem immanentno, imensko opredmetena: ime ji je Kanaan, judovska obljubljena dežela. Sinonim religije je tu konkretno hrepenenje judovskega naroda po svobodi, njegova ponotranjena, miltonovska nostalgija po izgubljenem paradizu. Prek Rebulove sanjajo svoj metafizični Eden tudi Mojzesovi Hebrejci, za katere je egiptovsko suženjstvo nemajhna verska preizkušnja. Marsikdo bo podvomil, zapeljan od tisočerih čarov materialnega. Toda lastnemu kedu, ki ga enako kot judovskega cefrajo bivanjske dileme, bo ob koncu romana Rebula le vbrizgnil injekcijo zaupanja: tudi on bo šel s svojimi Hebrejci jutri čez Jordan na srečanje z bogom.

Na delo je tako vsebinsko kot slogovno nedvomno veliko vplivalo Rebulovo sočasno prevajanje Novega testamenta v slovenščino. A knjiga se kljub temu ne zdi stranski proizvod omenjenega prevajalskega truda ali naključni sad navdihnjenega sprehoda med gabrovjem tržaškega Krasa,²⁹ temveč prav nasprotno naravna posledica

²⁶ Alojz REBULA, *Vrt bogov* (Ljubljana: Slovenska matica, 1986), 244.

²⁷ Alojz REBULA, *Credo*, nav. izd., 5. V izvorniku: »... un insondabile dono.«

²⁸ *Večer z Alojzom Rebulo*, nav. izd., 50.

²⁹ Prav tam, 32.

Rebulove književne ekstremizacije verskega čustvovanja, ki zavzema v njegovem novejšem esejističnem in literarnem opusu čedalje osrednejše mesto. V avtorjevem vse bolj konfesionalnem in parenetičnem pisanju se bivanjske, umetnostne in nacionalne problematike, ki so tvorile okostje prvih romanov, podrejajo novi viziji sveta, človeka in vesolja sub specie aeternitatis. Celó življenje in književnost sta v primerjavi z vero izgubila za pisatelja svoj nekdanji lesk. Na tržaški predstavitvi italijanskega prevoda Sibilinoga vetra je Rebula izjavil: »Ko bi nekoč srečal po cesti v Ljubljani Kristusa in Župančiča, bi padel na kolena pred slednjim, pesnikom.«³⁰ Nekoč morda, danes ne več.

KNJIŽEVNOST

»Zame je bila božanstvo,«³¹ priznava pisatelj v sozvočju z definicijo, ki jo je Thomas Mann namenil velikemu ruskemu pripovedništvu: sveta literatura. Zgodnji Rebula še zaupa v orfejsko moč Besede, v tisto njeno funkcijo, ki je za Jakobsona »poetična«, verjame kakor Dante, da književnost lahko spremeni svet, preoblikuje stvarnost. Prepričan je, da je literatura »eminentno spoznavna dejavnost«,³² ki človeka ozavešča, etično izboljšuje in mu obenem omogoča – kakor glasba, slikarstvo ali druge umetnosti – poživljajoč estetski učitek, katarzično doživljanje lepote. S časom pa odčaran zasluti vanitas litterarum, ko se mora ob grozotah sveta sprijazniti z nemočjo poiesisa. Koliko ljudi doseže književnost? Neznatno malo. Njena življenjska vloga je torej obrobna, malenkostna, celo največja proza ali poezija ne pripeljeta drugam kakor pred vrata Niča. Zato je Rebula hvaležen »Bogu in filologiji«,³³ da ni postal poklicni pisatelj. »Čas literature je zame minil, naj se začne čas resnice,«³⁴ nedvoumno pribija njegov Enej Silvij Piccolomini. Da se je nekdanje božanstvo spremenilo v malo več kot konjiček, primerljiv s šahom ali ribarjenjem kakor nam skuša pisatelj dopovedati v Vrtu bogov?

Ni prepričljiv: če nadaljuje s pisanjem, mora imeti književnost zanj vendarle nek smisel. Slutim, da vsaj trojen:

1. ustvarjalni, demiurški akt je zanj diskriminanta, ki človeka povzdiguje nad »gluho materijo« in projicira v območje metafizičnega;

2. književnosti pripisuje Rebula tudi eshatološko funkcijo: »... pisanje mi pomaga živeti«,³⁵ priznava; literatura mu je torej orodje, s katerim se skuša dokopati čim bližje odgovoru na kozmološka in eksistenčna vprašanja, ki ga obsedajo;

3. književnost je zanj nenazadnje še vprašanje stila: pomeni mu preizkušati slogovne zmožnosti slovenščine do njenih skrajnih meja, kovati stileme, vnašati dialek-

³⁰ Avtorjeva ustna izjava na predstavitvi italijanskega prevoda romana V Sibilinem vetru v Avditoriju tržaškega muzeja »Revoltella«, 4. 3. 1993.

³¹ Prav tam.

³² Alojz REBULA, *Vrt bogov*, nav. izd., 226.

³³ Prav tam.

³⁴ Alojz REBULA, *Zeleno izgnanstvo*, nav. izd., 109.

³⁵ *Večer z Alojzom Rebulo*, nav. izd., 34.

tizme in neologizme, da bi prispeval k njeni izrazni rasti.

Gotovo, v veselju sedanjih Rebulovih eksistencialij je književnost izgubila nekdanji centralizem. Nadomestile so je druge vrednote. A je kljub temu še zmeraj daleč od beckettovske ničevosti, od črtene nihilistične puhlosti.

JEZIK

Ne formalistično ali strukturalistično sredstvo komunikacije, temveč Heideggerjeva »hiša biti«, movens in spiritus agens leposlovne kreacije – to je v skopih obrisih pojem jezika za Alojza Rebulu, če sodim po nepreštevni lingvistično-filozofskih nazorih, ki jih je razsejal po svoji esejistiki in beletriji. Našteta biografska skustva, pisateljeva geoetnična usoda, položaj pripadnika slovenske manjšine v Italiji – vse to nalaga Rebulovemu književnemu kodu vrsto transkomunikacijskih in transumetniških valenc: od etičnih in nacionalnih do ontoloških in protiasimilacijskih. »Jezik je edino, kar brani manjšini integracijo v večino. V tujem morju je jezik njen edini rešilni splav,«³⁶ meni pisatelj. Kakor upravičeno sklepa Marija Pirjevec ta »občutek jezikovne utesnjenosti sprošča v piscu še večjo dinamiko in slogovno prizadevnost, saj mu beseda pomeni boj za lastno ogroženo identiteto in svobodnost.«³⁷ Rebula hoče razširiti z Wittgensteinom meje svojega jezikovnega sveta, da bi se tudi v realnem sproščeneje gibal, lažje zadihal. Ta značilnost prerašča v pravo tipološko izobarbo, saj je lastna še mnogim drugim slovenskim književnikom, predvsem tržaškim in koroškim: Pahorju kot Messnerju, Lipušu kot Beličiču, Polanšku kot Pangercu. Precioznost jezika je zaznavna tako pri izbiri besedja kot v sintaksi in metaforiki Rebulove literature, ki se v svojih najdrznejših izraznih oblikah barokizira vse do nerazvozljivih anakolutov. Kljub temu ohranjajo omenjene ontološke valence Rebulovo pisanje na zlati jezikovni sredini, znotraj meja izrazne »klasičnosti«. Po eni strani mu tako branijo, da bi zašlo v skrajnosti larpurlartističnega eksperimentalizma ali zvočno nesmiselne »čiste proze«, po drugi pa onemogočajo pisatelju sproščenejši odnos z leksikalno tvarino. Skratka: slovenščina je Rebuli še zmeraj temeljna vrednota, stavek iz Senčnega plesa pa danes zanj boljokdaj aktualen: »Jezik, vidiš, to ni nič drugega kakor življenje samo ...«³⁸

ROMAN

Izvoljeni žanr Rebulove proze. Oblika, ki zna najustrezneje zaobjeti in izraziti pisateljev pripovedni impulz, epski nadih njegove umetnosti. Če se ostale tržaškemu piscu lastne pripovedne vrste izkazujejo pod lupo literarno-morfološkega purizma kot hibridno kontaminirane (biografija z romaneskno fikcijo, disertacija s poetično ambigvitetjo, esej z metaforično redundanco), se Rebulov roman nasprotno brez ostanka prilikuje tipološkemu kanonu žanra kljub svojim heterogenim naracijskim naplavinam. Takšni ugotovitvi botruje seveda objektivni razlog, da je literarna sodobnost neverjetno razširila in pluralizirala formalni topos romana, vendar jo še najpoprej ute-

³⁶ Alojz REBULA, *Na slovenskem poldnevniku*, nav. izd., 125.

³⁷ Marija PIRJEVEC, *Na pretoku dveh literatur* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1992), 12.

³⁸ Alojz REBULA, *Senčni ples*, nav. izd., 69.

meljuje pisateljeva subjektivna vizija romanesknega žanra kot ene »od zadnjih oblik celostnega pristopa duha, ki se je rešila v naš necelostni čas«. ³⁹ Če je Kunderi roman samo »velika prozna forma, v kateri pisec s pomočjo nekaj eksperimentalnih jazov (junakov) temeljito proučuje in raziskuje nekaj velikih bivanjskih tem«, ⁴⁰ je Rebuli še veliko več: možnost racionalizirati imanenčni kaos v organsko umetniško obliko; poskus osmišljanja sveta s književnostjo; demiurški trud vltiti materijo v harmoničen duhovni kalup. Zato je njegov roman hkrati moderen in tradicionalen. Po eni strani je zaradi svojih tem, vsebin in obravnavanih bivanjskih dilem nadvse aktualen proizvod sedanjosti, po drugi pa zgradbeno in slogovno gravitira na sicer posodobljeno realistično tradicijo epskega in psihološkega romana 19. stoletja, na vrhunsko umetnost Tolstoja in Dostojevskega. Umetniški seštevek obojega je proza, ki se bistveno razlikuje od pisanja drugih modernih slovenskih avtorjev: tako Šeliga, Kovačiča, Zupana ali Rožanca kot Zidarja, Božiča, Hienga ali Jančarja. Sartrov eksistencializem, reizem francoskega nouveau romana, ameriški citatološki, minimalistični postmodernizem niso vplivneje oplazili Rebulovega pisanja. Pa vendar je osrednji rezoner njegovih romanov največkrat prav isti zgnušeni sodobnik, razumnik, ki ga mrcvari bivanjski absurd, da je prej podoben Kosovemu odčaranemu junaku kot Lukáčsevi »lepi duši«. ⁴¹ A med njim in drugimi protagonisti naše književne sedanjosti zija vendarle prepad, bistvena razlika, ki jo je Jaka Müller daljnovidno izluščil že pri analizi Senčnega plesa: »Rebulovi liki poznajo nihaje relativizma, toda trajnega stanja ničnosti ali apriorističnega nihilizma ne poznajo. Vrednote se jim druga za drugo drobe in izginjajo, ne izginja pa hotenje po vrednotah.« ⁴²

Rebula je daleč od tega, da bi podpisal Kunderov in Borgesov nekrolog modernemu romanu. Nasprotno: razvija ga v najraznovrstnejših inačicah (zgodovinski, parazgodovinski, biografski, avtobiografski, à clef), saj mu je roman nezamenljiva književna vrednota, žanr, v bistvu katerega ostaja »tudi po Joyceu ... neki zlati bivanjski rez, nekakšna težnja po tem, da bi na svoji vagi stehal atomsko težo človeka, zgodovine, sveta.« ⁴³

SLOVENSTVO

»Spoštovani gospod Kermauner, piše vam zamejski Slovenec, ki mu je, glejte, slovenstvo radost in pokoj in raketa, ki ga vleče navzgor, in ozračje, ki ga oživlja, in obzorje, ki je razklenjeno kakor dan po dežju ...« ⁴⁴ Gornji, iz esejističnega cvetnika Na slovenskem poldnevniku napaberkovani epistolarni incipit še najzorneje objasnjuje bistvenost pričujočega rebulizma, enega ključnih na lestvici pisateljevih on-

³⁹ Alojz REBULA, *Snegovi Edena* (Koper: Založba Lipa, 1977), 221.

⁴⁰ Milan KUNDERA, *Umetnost romana*, nav. izd., 154.

⁴¹ Prim. Janko KOS, Ep in roman na Slovenskem, *Slavistična revija* XXXIX/4 (1991), 371–389.

⁴² Jaka MÜLLER, Izrazna dvojnost Rebulovega Senčnega plesa, *Slavistična revija* XVIII/1–2 (1970), 52.

⁴³ Alojz REBULA, *Snegovi Edena*, nav. izd., 221.

⁴⁴ Alojz REBULA, *Na slovenskem poldnevniku*, nav. izd., 34.

toloških vrednot, saj ga po pomenu, ki ga ima za Rebulo, lahko primerjamo morda e-dinole z vero. Slovenstvo je zanj predvsem dvoje: klic krvi, rodovne pripadnosti in življenjska izbira, zavestna opredelitev. Tržaški pisec namreč jasno loči med nacionalno pripadnostjo in zavestjo. Prva je neogibno biološko dejstvo, ki je apriorno determinirano in človeku vsiljeno ob rojstvu kakor barva oči ali las; druga narodna kategorija, zavest, pa je »ontološko gledano ... naravi ne vrojena, ampak prizgodovinjena, prikulturirana«,⁴⁵ zaradi česar so pri njej možni tudi asimilacijski odkloni. Skratka: Slovenec se rodiš, a potem moraš to postati tudi z voljo, hotenjem. Nacionalna zavest je za Rebulo sad preišljene in nemalokrat boleče opredelitve posameznika, njegovega pristopa h kolektivni jezikovni, socialni, zgodovinski in kulturni paradigmi nekega naroda, je torej etični problem zvestobe svoji biološki narobenosti. Kdor se kakor njegov poitalijančeni Bortolo Gerobbi izneveri klicu krvi, postane renegat in neizbežna žrtev asimilacije.

Od Senčnega plesa do Kačje rože je slovenstvo vseprisotna tema bodisi v Rebulovi beletristiki kot esejistiki. Slovenski nacionalni zavesti poje pisatelj zdaj hozano zdaj brezobzirno kritiko, saj naj bi po njegovem nenehoma nihala med krhkostjo in solipsizmom, asimilacijo ter integralizmom, kozmopolitizmom in provincialnostjo, hiperaktivnostjo in resignacijo, nacionalizmom in kompleksom majhnosti. Daljši pasus iz novele *Votel je Kras* pomenljivo ilustrira Rebulovo nacionalno misel: »Vidiš ... pri premnogih vprašanih se moramo Slovenci vdano povračati k nekemu preprostemu dejstvu: k našemu številu. Malo nas je. In od te majhnosti je pogojeno marsikaj, tudi naša osebna usoda. /.../ Da, naša majhnost nas poudarja, morda narekuje naši osebnosti večjo vlogo, morda utegne biti prav zaradi te majhnosti Slovenec med Slovenci pomembnejši in polnejši v svoji usodi kakor Italijan med Italijani, toda ta majhnost nas tudi v marsičem utesnjuje. Posebno tukaj, na periferiji. Narodna zavest tukaj ni akademska, intelektualna, ne, ampak vsakdanja in intimna, zagrizena je nekje na dnu, pri sami koreniki ljubezni. Zvestoba narodu sega tja do našega človeškega substrata, tja do erosa.«⁴⁶ Spričo tako celostnega in vseobsegajočega pojmovanja nacionalnosti Claudio Magris meni, da Rebulov opus ni imun pred nevarnimi »regresivnimi momenti«, pred »rekriminativno eksistencialno-nacionalistično statičnostjo.«⁴⁷ Toda takšne skušnjave so pri pisatelju vselej kratkotrajne. Čeprav asimilacijsko ogrožen, obsojen na neizogibno nacionalno odmiranje, davljen v primežu italijanske protimanjšinske politike, ostaja ta sin Krasa, vere in antike vendarle državljan sveta. In ko bo v Divjem golobu skupina italijanskih vernikov obdolžila njegovega slovenskega duhovnika nacionalizma, bo odpuščanja zmožni Rebula znal zmoliti s protagonistom očenaš v njihovem jeziku.

⁴⁵ Prav tam, 80.

⁴⁶ Alojz REBULA, *Votel je Kras*, *Razgledi* VI/11 (1951), 496.

⁴⁷ Angelo ARA – Claudio MAGRIS, nav. delo, 195. V izvorniku: »Anche l'intellettuale o lo scrittore sloveno di Trieste è certo ossessivamente minacciato, come quello italiano, dalla maniacale insistenza sulla propria peculiarità e sulla propria identità, che può renderlo prigioniero di una risentita fissità esistenziale-nazionalistica. Lo stesso Rebula non è esente da tali momenti regressivi ...«

TRST

»Kafkowska alegorija, ki je prešla v vsakdanje življenje.«⁴⁸ Takole stigmatizira Rebula svoj zamotani, protislovni in zadržani psihološki odnos do Trsta v intervjuju, ki ga je za knjigo *Ednina, dvojina*, večina prispeval Steliu Spadaru. Razmerje z mestom pisatelja umetniško spodbuja kljub dejstvu, da se mu literarno obelodanja v antitetičnih koordinatah »sovraštvo-ljubezen, domačnost-tujstvo, provincialnost-evropejstvo«.⁴⁹ Rebula vrednoti, motri Trst skoraj izključno skozi prizmo opisane kategorije slovenstva. Pri tem odkrito priznava, da je do italijanske kulture aprioristično kritičen, ker izključuje slovenski nacionalni element. Svevo in Saba ga ne moreta do konca ogreti in prepričati, obsedena kakor sta z »nevrotično slepoto«⁵⁰ do tako očitne in oprijemljive družbene stvarnosti, kakršna je v Trstu slovenska. Veliko bolj ga fascinira multikulturni Slataper, pri katerem občuduje (pluri)etnično lojalnost, intelektualno pretanjenost in književno erudicijo. S svojim pisanjem skuša Rebula nenehoma razkrinkavati oksimorično protislovje tega kozmopolitsko nacionalističnega mesta. Zato si je npr. zeleno izgnanstvo škofa Eneja Silvija Piccolominija omislil tudi kot literarno apologijo zgodovinske prisotnosti Slovencev znotraj mestnega obzidja. A delo, ki ubeseduje tržaški mikrokozmos bolj kakor vsa druga, je brez dvoma *Senčni ples*, po mnenju Ferruccia Fölkla »edina resnična knjiga o povojnem Trstu«.⁵¹ V ta roman à clef se namreč stekajo – dialektično utelešene v rezonerju Silvanu Kandorju – vse štiri velike teme celotnega Rebulovega opusa: bivanjska, umetnostna, verska in nacionalna. Kakor njegov besedni stvarnik je tudi Kandor pisatelj, razumnik, odčarani junak, za katerega je življenje izgubilo smisel po smrti žene Nadje, njegove edine prave ljubezni. Zateče se v svojo rodno vas, domači Šentmaver (kolikšna asonanca z Rebulovim Šempolajem!). Poučuje, prevaja, piše. Pripoved. O postopni asimilaciji slovenskega obrtnika, ki se je preselil v Trst. Mesto ubija. A Kras prav tako. Njegove škrte gmajne ne dajejo življenja. Kandorjev brat Sandro se mora izseliti v Avstralijo. Z njim odpotuje tudi košček protagonistovega srca. Ostali del mu začjenja plaho goreti za drugo žensko, Noro. Kje je smisel? V ljubezni? Delu? Umetnosti? V tisti knjižno izdani pripovedi, ki je ne bo nihče bral? Silvan Kandor nima odgovora. Vrne se tja, od koder je prišel. V temo.

Z moralnim sporočilom, ki ga je kriptografsko vtikal v roman, pa odgovarja namesto njega Rebula sam: je že res, Kandor, da so se ti drug za drugim sesuli v prah ideali ljubezni (Nadja), družbene pravičnosti (Sandro), naroda (Jerobnik) in umetnosti (knjiga), a kljub temu »ne živi zase!«,⁵² ampak skušaj stoično vztrajati dan za dnem v absurdu dokončnega, kristalnega človeškega brezupa »brez nadomestkov«.⁵³

⁴⁸ *Ednina, dvojina, večina* (Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1987), 218.

⁴⁹ Prav tam.

⁵⁰ Arnaldo BRESSAN, nav. delo, 70.

⁵¹ Ferruccio FÖLKEL, nav. delo, 8. V izvirniku: »... l'unico vero libro sulla Trieste di questo dopoguerra.«

⁵² Alojz REBULA, *Senčni ples*, nav. izd., 161.

⁵³ Prav tam, 283.

Tako se zdi, ko da bi Rebula povzegal eksistencialistično summo Camusovega Sizifa, pa je to v resnici le romaneskna potrditev krščanske dogme o sakralnosti življenja, ki ostaja tudi brez idealov in vrednot samo po sebi vrednota. Čeprav se knjiga odigrava brez zunanjih epohalnih prevratov skoraj izključno v protagonistovi intimi, izvira po Matjažu Kmeclu vsa njena pripovedna napetost iz ekspresionistične shizme med duhovnostjo in telesnostjo,⁵⁴ ki na filozofski, tematski, strukturni in slogovni ravni rojeva protislovno dialektične antinomije romana: stoicizem-krščanstvo, komunizem-idealizem, umetnost-življenje, eros-tanatos, vas-mesto, realizem-modernizem. Kate- ra zvezda Rebulove literarne galaksije bi z večjim in močnejšim žarom odlesketavala tisto po Slataperju za Trst značilno »dvojno dušo«?

HUMANIZEM

Slovarsko zastavljeni književni portret Alojza Rebule bi ostal megličast in nepopoln brez zadnjega gesla, ki celostno povzema avtorjevo umetniško in biografsko bistvo: humanizem.

Prej ko pisatelj, kristjan ali Slovenec je namreč Rebula predvsem humanist v najortodoksnejšem smislu besede: častilec humanosti, »človek, katerega nazori temeljijo na spoštovanju človeškega dostojanstva«. ⁵⁵ Kakor humanizem čaščenega in preštudirane- ga Jacquesa Maritaina je tudi Rebulov humanizem tisti vseobsegajoči »humanisme integral«, ki dialektično prežema vse plasti človeškega etosa in biosa, celotno fizičnost in duhovnost posameznika, njegova filozofska, religiozna, ideološka, moralna, umetniška ali nacionalna prepričanja in naravnosti. Ko zavrača zgodovinske involucije – ki se zanj raztezajo tja od marksističnega antropocentrizma do nihilističnega eksistencializma – asimilirajoč namesto njih ideal, ki ga je klasična kultura imenovala aurea mediocritas, si Rebula izoblikuje posebno, čisto individualno etiko in estetiko, ki ostrì v svoj književno-ontološki fokus človeka kot racionalno-čustveno bitje, ustvarjeno za resnico, svobodo, lepoto, smisel in neskončnost. Njegov humanizem govori jezik Prešerna in Cankarja, Sofokla in Platona, Horaca in Danteja: »fatti non foste per viver come bruti, ma per seguir virtute e conoscenza ...« Gotovo: ko se vnema za grški μή φῶναι (ne roditi se), za tragično usodo Kleobisa in Bitona je to hkrati tudi trpeč in protisloven humanizem. Toda Rebula se pred takšnim kredom, predhodnikom novoveškega nihilizma, vse pogosteje izmika v avrelijansko »tiho pristavico« umetnosti, kjer družno in složno domujejo miti kot antika, Dante, vera, književnost, jezik, roman, slovenstvo, Trst in humanizem.

EPILOG

Vrednote Alojza Rebule. Poteze njegovega duhovnega obraza. Gesla njegovega umetniškega in ontološkega slovarja. Schubertovsko nedokončanega. Kajti Alojz Rebula, danes sedemdesetletni tržaški pisatelj evropskega formata, kulture in erudicije,

⁵⁴ Prim. Boris PATERNU – Helga GLUŠIČ-KRISPER – Matjaž KMECL, *Slovenska književnost 1945–1965*, I. del (Ljubljana: Slovenska matica, 1967), 349.

⁵⁵ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, I. knjiga (Ljubljana: SAZU–DZS, 1980), 840.

še ni odložil peresa. Književna usoda mu bo navrgla novih strani, njegov slovar bo poznal nova gesla, njegovo pisanje pa Heziodovo prerokbo: Ἔργα καὶ ἡμέραι. Dela in dneve.

SOMMARIO

Partendo dal presupposto che un globale ritratto storico-letterario dell' oggi settantenne scrittore sloveno Alojz Rebula – autore di oltre 10 mila pagine narrative, saggistiche, biografiche, critiche, traduttive e teatrali, confluite finora in 30 libri – risulterebbe pressoché inattuabile nell' esiguo spazio di un saggio, il presente contributo tenta di coagulare l'universo creativo del romanziere triestino in un immaginario vocabolario artistico e ontologico di 10 lemmi-chiave rebuliani. Dopo aver ripercorso nella prima voce il vissuto bio-letterario di Alojz Rebula, la ricerca individua come valori basilari e costitutivi del suo pensiero nonché della sua prosa i concetti di classicità, fede, letteratura, lingua, romanzo, slovenità e umanesimo che – assumendosi all' influsso esercitato sull'autore dalla natale Trieste e dalla figura di Dante – determinano i temi, i motivi, i dilemmi, i contenuti, i messaggi, i significati e gli orientamenti stilistici delle sue principali opere, dai romanzi d' esordio *Il ballo delle ombre* e *Nel vento della Sibilla* a quelli più recenti come *Esilio verde*, *Domani passeremo il Giordano* e *La peonia selvatica*.

Ne scaturisce il ritratto critico di un Rebula nostalgicamente innamorato del mondo classico, spassionato adoratore di Dante e della sua »scientifica fantasia«, razionale indagatore del mistero della fede, letterato-demiurgo di ispirazione fundamentalmente realista, ardito sperimentatore linguistico, romanziere par excellence, sloveno lacerato dai dubbi del vivere minoritario, autore nazionalmente oppresso, ma nel contempo anche umanista erudito e cosmopolita. Sono questi in sostanza i principali tratti somatici dell'anima letteraria di Alojz Rebula, scrittore sloveno triestino di cultura e levatura europee.